

НАШ ЈЕЗИК

XXIV/4—5

**БЕОГРАД
1980.**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXIV (нова серија)

Св. 4—5

САДРЖАЈ

О аспектима семантичке анализе (ТАТЈАНА БАТИСИЋ) . . .	183—216
Гласовне промене у проклизи у српскохрватском језику на основу експерименталних истраживања (ЗОРКА КАШИЋ) . . .	217—246
О варијантама једне речи (БРАНИСЛАВ МИЛАНОВИЋ) . . .	247—260
О једном глаголу на -ати са двојаком основном презента (ПЕТАР БУКАНОВИЋ)	261—265
Стилистичке вриједности личног имена у прози Хасана Кикића (АСИМ ПЕЦО)	266—271
Двојаки облици глагола мрети/мријети (МИТАР ПЕШИКАН)	272—275
Одговор на једно питање (МИТАР ПЕШИКАН)	276—277
Регистар	279—291

СТИЛИСТИЧКЕ ВРИЈЕДНОСТИ ЛИЧНОГ ИМЕНА У ПРОЗИ ХАСАНА КИКИЋА

Међу најтеже послове које обављају језички стручњаци, свакако, спада обрада језика писаца. Писана ријеч, било која, изискује од њеног испитивача да је схвати у цјелини, да ухвати све њене семантичке нијансе. Са језиком умјетничких остварења тај посао се знатно проширује. Умјетничка ријеч је вишеструко слојевита. Истина, тај посао и не мора бити тако мукотрпан ако му се приступа шаблонски, ако се иде само за граматичком структуром. Такав приступ овим пословима није непознат нашој историји језика. И онога савременог. Али такав приступ не даје одговоре на сва питања која проистичу из једног умјетничког дјела. Познато је и то да ниједно умјетничко дјело није постало оно што јесте само на основу своје језичке компоненте, иако ни та компонента није неважна у вредновању тога дјела као цјелине. Истина, тој компоненти се, у новије вријеме, мало поклања пажње. А то штети и писцу и његовом дјелу. Писац мора бити свјестан да је језик средство којим он исказује своје мисли и осјећања. Ако је то средство усаглашено са стандардом, у најширем његовом смислу, пишчева ријеч ће лакше стићи до читаоца, биће схваћена и прихваћена њена порука. У противном се може десити да једно вриједно литерарно остварење, са корисним порукама, остане непознато ширем кругу читалаца. А, то је чињеница, нема писца који жели такву судбину своје дјелу.

Хасан Кикић је стварао у доста мукотрпном времену. Не само да је био тежак живот средине из које је поникао, и чије је битисање давао кроз визију својих осјећања, него је и његова биографија препуна тих мукотрпних часова. Од рођења до трагичног краја. Могуће је да ће савремени критичари имати замјерки овоме писцу, да ће имати примједби и на његов језик, али је сигурно да неће изостати сазнање да је овај син равне Посавине био дубоко заронио у живот својих земљака. Да му је животна стаза била дужа, да му је судбина била више наклоњена, сигурно је да би Кикић оставио иза себе знатно више,

сигурно је, исто тако, да би граматичка структура његовог дјела, да би језичка компонента његовог књижевног дјела имала другачије вриједности од оних које има.

Па, ипак, и оно што нам је Хасан оставио, заслужује нашу пажњу, то јест: заслужује и пажњу језичких стручњака. Мислим да је Хасан Кикић први од млађих наших писаца који је добио проучаваоца свога језика. Има на нашем језичком тлу још подоста писаца, и старијих и млађих, чији језик чека истраживаче. Са Кикићем, на срећу, није тако. Исмет Смаиловић се потрудио да врати дуг своме земљаку. И тиме је задужио не само Градачац него и нашу науку.

Пошто сам ја знатно раније, када се појавио рад Исмета Смаиловића у издању Рада ЈАЗУ, дао краћи осврт на тај рад, ја нећу овдје говорити о томе. Ја бих желио да овдје, и овом приликом, укажем на неке специфичности Кикићеве писане ријечи а које нису, колико ми је познато, до сада биле предмет посебног проучавања. Ријеч је о стилистичким вриједностима личног имена у Кикићевом књижевном дјелу.

Онај ко се, макар мало, бавио проблемима ономастике, зна да је лично име врло интересантна категорија у сваком литерарном остварењу. Та језичка компонента понекад може да даје тон цијелом књижевном дјелу. Указаћу само на један примјер. Нама је добро позната поема *Стојанка мајка Кнежополка* Скендера Куленовића, великог пријатеља нашега писца, Хасана Кикића. У тој поеми изразита су четири лична имена: име главне личности поеме, по којој је она и добила име, и имена њених синова. Дакле: *Стојанка*, *Срђан*, *Мрђан* и *Млађен*. На први поглед може нам се чинити да у том склопу имена нема ничега посебног. Али није тако. Ако се мало више замислимо над тим именима, лако ћемо доћи до закључка да ниједно од тих имена није случајно узето. Свако то име носи у себи нешто специфично. И, сигурно можемо рећи, само је то име одговарало ономе што нам писац поручује овом поемом. Ни једно друго име не би ту било тако функционално као ова која су нам дата. Ја сам подуже трагао за поријеклом имена *Стојанкиних* синова. И дошао сам до закључка да их је дала козарачка спелеја, управо битка на Козари је тражила од пјесника да тражи таква имена. Данас, када сам се мало више позабавио језиком Хасана Кикића, дошао сам до сазнања да је и Кикић присутан у овом избору. Наиме, у Кикићевом дјелу — *Провинција* у позадини — јављају се два од трију имена *Стојанкиних* синова. Јављају се *Срђан* и *Мрђан*. Ово, никако, не умањује вриједност Скендеровог избора. Он је могао, али није морао, знати за ово. Уосталом, лично име је свакоме на дохвату руке. Треба га знати одабрати. Скендер је у својој поеми то изванредно лијепо учинио.

Нашао је и мелодијске и фонетске компоненте које обједињују ова четири лична имена. Било какав поремећај у томе склопу не би могао проћи без семантичких „потреса“.

У Кикићевом књижевном дјелу срећемо се са неколико категорија личних имена. Поред оних основних, правих имена, која ни на фонетском, ни на семантичком плану не нуде нешто посебно, ту има и таквих имена која су вишеструко интересантна. Интересантна су и као фонетска, а и као семантичка категорија у Кикићевом књижевном дјелу.

У прву групу личних имена, оних која се добијају по рођењу и која, као таква, нису посебно семантички обиљежена, спадају и ова:

Срђан, Мрђан, Митар, Мргуд, Срећко, Зејнил, Душан, Бојан, Алија, Јован, Омер.

Па и код ових имена да се учити посебан пишчев однос према њиховом избору. Иако лично име, као такво, да то и поновим, не мора у себи носити и неко посебно семантичко обиљежје, чињеница је да и оно може подоста да каже о ономе ко то име носи. Познато је, наиме, да постоје имена која се дају члановима одређених кругова једне друштвене заједнице. Нека од њих су давана само дјеци владајућих династија, дјеци богатих слојева друштва. Друга, опет, била су предодређена за људе „са дна“. Па и наведена лична имена, која нам Кикић нуди у свом књижевном дјелу, носе такво обиљежје. Ту је понајвише имена која се ријетко јављају у породици богатих. Или је по правилу тако. Наравно, овдје се мисли на имена са јасним националним обиљежјем. Народна имена типа Срђан, Мрђан, Срећко, Мргуд носе у себи нешто посебно, а она раније и нису била тако честа.

Другу групу чине хипокористици са устаљеним морфолошким обликом и устаљеним акцентом. Тип Мујо. Кикић нам за ову групу даје следећа лична имена:

Мујо, Мусто, Кршо, Рецо, Бећо, Перо, Војо, Аџмо.

У ову групу личних имена спадају и:

Јаша, Дане

иако ова два посљедња имају другачији облички завршетак у номинативу.

Заједничка карактеристика свих ових имена јесте *двосложност, дуг основни слог*, у новоштокавским говорима ту је дугоузлазни акценат. Облички завршетак, вокал, не мора бити исти. Та имена се, наиме, јављају и са *-о*, и са *-а* и са *е*: *Јово, Јаша, Дане*. То овдје није битно. Категорију тих имена повезује у једну скупину двосложност, као морфолошко обиљежје, и дуг

основни слог, односно дугоузлазни акценат у новоштокавским говорима, као прозодијско обиљежје.

Промјена, такође, није јединствена. У источнијим областима ијекавске територије та имена имају промјену именица м.р. на сугласник: *Јово-Јова-Јову, Мујо, Муја-Мују*. Централна зона, укључујући и све босанске говоре, склања ова имена по обрасцу именица ж. р. на -а: *Јово-Јовѐ-Јови, Мујо-Мујѐ-Муји*, иако се и даље чува облик номинатива на -о. Такву промјену има ту и *Дане*. У западнијим областима посљедњи тип ових имена, оних на -е, може да се склања по обрасцу именица средњег рода на -е: *Стѝпе-Стѝпета*. У екавским говорима, опет, оваква имена, али са дугосилазним акценатом на првом слогу, имају, по правилу, такву промјену: *Мѝле-Мѝлета-Мѝлету*.

Интересантно је да и Кикићева писана ријеч даје потврда за таква имена, и такву промјену. У приповиједи *Омердићи* јавља се лично име *Суље*: Омерда је имао само њега — своје *Суље*, са промјеном по обрасцу именица средњег рода: *мати Суљетова*; Хоћемо ли то довести *Суљету*, према *Суљету*, са *Суљетом*.

Такав тип хипокористика, и са таквом промјеном, колико ми је познато, није типичан за босанске говоре и овдје ће, свакако, имати неко семантичко обиљежје. (Накнадно сам сазнао да је ту краткосилазни акценат на иницијалном слогу. Дакле, тип: *пиле-пилета*. Опет необично.)

То вриједи и за промјену познате личности из муслиманских народних пјесама -*Талу Личанина*. Код Кикића је: *Талету Личанину*. Нисам сигуран да је писац овдје одразио говорну ситуацију босанских говора. Не треба, наиме, заборавити да оваква промјена, по обрасцу именица средњег рода, изискује и другачију прозодијску компоненту. Умјесто уобичајеног дугоузлазног, као типског акцента оваквих имена, ту долази (дуго)силазни акценат, што није особина босанских говора.

Трећу скупину личних имена, са појачаном нијансом субјективне оцјене, чине она типа: *Маркан, Јанкан, Мујдан, Авдан*. Таква имена су мало необична, али се јављају. Сва она носе у себи појачану нијансу хипокористичности и због тога се и морфолошки и прозодијски разликују од прве групе хипокористика, од имена типа *Мујо, Јово*. Наравно, и промјена им је различита. Уз то, сва ова имена имају и појачану нијансу социјалног обиљежја. Она, чини се, не прелазе прагове „господских породица“. Остају везана за наше људе „са дна“, који и у својој биједи, имају префињен осјећај за њежност.

Супротно значење носи име *Омерда*, по којем се и цијело племе зове *Омердићи*. Ту има више аугментативности него хипокористичности. Не бих рекао, бар то се не види из Кикићеве

писане ријечи, да ова аугментативност носи у себи и нијансе пејоративности, иако се, опет, те двије семантичке категорије не искључују.

За мене су сасвим нови ликови мушких имена типа: *Ибрака*, *Хопика*, *Хусика*. Ако бисмо два последња и одвојили од првога и уврстили међу друга имена таквог образовања, као *Милика*, *Пеџика*, са, јасно, појачаном хипокористичношћу, остаје прво име са мало необичним начином творбе. Није ми познато да живе таква имена међу нашим Муслиманима. А ако живе, биће ту посриједи неко диференцирање на социјалном плану. *Ибрага* је *-ага*, *Ибрака*, то говори и гласовни склоп овога имена, далеко је од таквог друштвеног положаја.

Има код Кикића још једно име које би потврђивало овај мој суд. То је име *Ђулага*: *Ђулага Мехић-Кокин*. А тај *Ђулага*, како каже писац „није никад ни био ага, јер ага је ага и има простране земље и кућишта, а *Ђулаги* су надјели тако име да му „тепају“. А некад су му „тепали“, некад је *Ђулага* Махић Кокин и мислио да је макар мали агица... а данас је *Ђулага* спрдачина од аге и није обукао нових чакшира већ десет година“ (стр. 288). Тај моменат би могао бити присутан и у имену *Ибрака*, само са малом фонетском девијацијом, која значи много.

У категорију хипокористика спадају и имена као *Салкица*, *Хасица*, *Мехица*. Познато је да суфикс *-ица* носи деминутивно значење, а оно је подврста хипокористика. Било би посебно интересантно позабавити се семантичким односом између имена типа *Хасика* и оних типа *Хасица*. Могуће је да ту постоје и семантичке и прозодијске разлике.

Наравно, имена *Мехага* и *Тажирбег*, са титулама које говоре о њиховом социјалном поријеклу и друштвеном положају, не улазе у категорију наведених имена. Ту титула иде уз друштвени положај. Друго је питање у ком односу, на друштвеној љествици, стоје титуле *ага* и *бег*. Позната је она народна:

Ага бегу поклатио Лику, а бег аги ћораву кобилу.

Да ли такво вредновање ових титула потврђује и Кикићева писана ријеч, односно ситуација коју је он описивао, то је друго питање.

Као што видимо, из овога кратког осврта на семантичке вриједности личних имена у Кикићевој писаној ријечи (примјери су узимани из књиге: Хасан Кикић: Приповијетке, Провинција у позадини, Букве, Лоле и хрсузи, Загреб 1969), писац нам је и овом компонентом своје писане ријечи вјерно дочарао виђење „мрачног вилајета“ „провинције у позадини“. То потврђују и презимена ових лица. Тамо налазимо *Омердиће*, *Татиће*, *Пезе*,

Дупине, Кокине, Квоше, Браћине, Кеже, Црниће, Сејдиће, Суљкановиће, Ибриће, Влајиће, Црнокраке. Детаљнијом анализом и наведених личних имена и презимена дошло би се до сазнања да је писац вјерно сликао свој Град и оно око Града, и овом компонентом своје писане ријечи.

Асим Пецо